

УДК 347.771.78

КУЛЬЧИЦЬКИЙ В.В.

СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ОХОРОНУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Статтю присвячено дослідженню становленню й розвитку законодавства України про охорону інтелектуальної власності у період незалежності України, а також визначенню основних прогалин і проблем у ньому. Аналізуються провідні закони у цій сфері, а також усі внесені до них зміни.

Ключові слова: інтелектуальна власність, авторське право, нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності, інтегральні мікросхеми, комерційна таємниця, ноу-хау.

Статья посвящена исследованию становления и развития законодательства Украины об охране интеллектуальной собственности в период независимости Украины, а также определению основных пробелов и проблем в нем. Анализируются ключевые законы в этой сфере, а также все внесенные в них изменения.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, авторское право, нетрадиционные объекты интеллектуальной собственности, интегральные микросхемы, коммерческая тайна, ноу-хау.

The article is dedicated to the development of Ukrainian intellectual property protection legislation in the period of Ukrainian Independence as well as to the definition of its main problematic topic issues. The most important intellectual property laws are analyzed as well as their amendments.

Key words: intellectual property, copyright, non-traditional intellectual property objects, integral microschemas, commercial security, know-how.

Вступ. Інтелектуальна власність (далі – ІВ) нині є одним із найдинамічніших у частині розвитку правових інститутів. Фактично її об'єкти виступають одним із рушіїв науково-технічного та соціально-економічного розвитку людства, тому питання їхньої правової охорони, скоріше за все, ніколи не втратить своєї актуальності. З часу здобуття Україною незалежності законодавство про охорону ІВ зазнає певних змін, але загалом залишається дещо відсталим від потреб сьогодення та «розробленим» і несистематизованим. Крім того, підписання Україною Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р. (далі – Угода про асоціацію [1]) поставило перед українською державою низку завдань щодо реформування правової системи, у тому числі, у частині охорони ІВ.

У зв'язку з цим постає потреба простежити особливості розвитку і становлення законодавства про ІВ в Україні, а також оцінити сучасний стан його розвитку. Вітчизняна доктрина поки що не має великої кількості наукових праць на тему, проте не можна не зазначити дисертаційне дослідження Г. Довгань на тему «Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність (історико-правовий аспект)» 2008 р., в якому розкриваються ключові риси формування системи законодавства про ІВ на різних етапах зародження, становлення і розвитку. Також окремі періоди розвитку та становлення законодавства про охорону ІВ розкриваються у деяких наукових статтях, а поверхневі огляди цього питання в українському і світовому контексті наявні у підручниках і посібниках з ІВ.

Постановка завдання. Зважаючи на актуальність вибраної теми, автор ставить за завдання проаналізувати особливості розвитку законодавства про охорону ІВ в Україні, починаючи з ча-

сів незалежності, а також встановити сучасні проблеми системи законодавства про охорону ІВ та визначити подальші можливі напрями його удосконалення.

Результати дослідження. У літературі слушно зазначають, що зародки прав на об'єкти ІВ з'явилися на теренах України задовго до появи сформованих форм державності. Люди, володіючи інтелектуальними та творчими здібностями, створювали нові винаходи, твори, і паралельно до цього виникали права на них, нехай ще й без належного законодавчого закріплення. Погодимось із Г. Довгань, яка у зародженні прав ІВ в Україні виділяє два великі періоди: до і після винайдення книгодрукування [2, с. 88].

У першому періоді літературні твори вважалися суспільною власністю, будь-хто міг їх переписувати, не потребуючи згоди автора. Це дослідниця пояснює тим, що тогочасна література була переважно релігійного змісту, а тому вважалася власністю усіх віруючих. Із цим пов'язана відсутність передумов для формування поняття авторських прав. Адже зазвичай авторами були ченці, які не домагалися визнання за собою права авторства. Після винайдення книгодрукування правовою формою охорони прав видавців були привілеї, які, однак, не гарантували виключність прав. Недоліком системи привілеїв було те, що поза нею залишалися автори, оскільки привілеї захищали лише права друкарів. З огляду на твердження науковців про існування у Львові друкарні ще у XV ст., Г. Довгань припустила, що вже тоді почалося формування засад авторського права [2, с. 89].

Починаючи з XVIII ст., як зазначає О. Світличний, інноваційні закони у цій сфері, ухвалені у країнах Європи, вплинули й на законодавство Російської імперії та Австро-Угорщини, у складі яких перебували українські землі. В 1830 р. був прийнятий ще один закон – «Положение о правах сочинителей», в якому визначено поняття «контрафактність» та передбачалася відповідальність за неї, а у 1845 р. був прийнятий закон щодо авторських прав композиторів, в 1846 р. – прав художників і архітекторів [3, с. 123]. Радянська епоха розвитку законодавства про охорону ІВ дослідниками класифікується таким чином:

- 1) 1917–1924 рр. (занепад розвитку);
- 2) 1924–1928 рр. (прийняття основоположних для авторського і патентного права радянських нормативно-правових актів);
- 3) 1928–1961 рр. (ухвалення першого українського закону «Про авторське право», оновлення інших підгалузей законодавства про ІВ);
- 4) 1961–1973 рр. (прийняття «Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік» та включення інституту ІВ до складу цивільного законодавства);
- 5) 1973–1991 рр. (участь у системі міжнародної охорони ІВ);
- 6) 1991 – донині (період незалежності) [4, с. 94–95].

Аналізуючи період незалежності України, наперед зазначимо, що від початку і донині українська держава так і не виробила систематизованого акта, який би охоплював усі провідні аспекти охорони ІВ в Україні. Законодавство у цій сфері не має систематизованого чи кодифікованого характеру. Так, загальні засади встановлені у Книзі Четвертій Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. [5], а окремі інститути ІВ регулюються окремими нормативно-правовими актами, як-от Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. [6]. Сам по собі Закон датується 1993 р., але, як стверджують знані практики у сфері ІВ, наприклад, І. Томаров, він був написаний на основі модельного закону ЮНЕСКО для Тунісу [7] – тобто в основі нормотворення у галузі ІВ в Україні лежить відтворення за чимось, а не свідомо самостійна праця з огляду на власні правничі реалії та цілі ухвалення законів.

Починаючи з 1993 р., цей Закон зазнавав кількох редакцій, які ми можемо виділити і схарактеризувати так:

- 1) 16.07.1999 р. – закріплення у тексті Закону поняття «похідний твір» [8];
- 2) 22.05.2003 р. – закріплення у тексті поняття «державна система правової охорони ІВ», деталізація права відтворення творів, закріплених на фонограмах, відеограмах та їхніх примірниках, а також початку строку дії правової охорони після смерті автора [9];
- 3) поправки до Закону від 20.11.2003 р., 13.01.2011 р., 13.04.2012 р., 16.10.2012 р., 25.12.2015 р. стосувалися точкових змін у зв'язку з ухваленням законів в інших галузях та узгодження понятійних апаратів, що по суті не надто впливало на розвиток регулювання охорони ІВ;
- 4) зміни від 05.10.2016 р. стали першими справді фундаментальними, особливо на тлі попередніх, відтоді текст Закону оперує поняттями «попури», «карикатура», «пародія» та визнає їх об'єктами правової охорони [10];

5) зміни від 23.03.2017 р. закріпили у тексті Закону такі поняття, як «веб-сайт», «веб-сторінка», «гіперпосилання», «електронна (цифрова) інформація», «камкординг», «кардшейрінг», це пов'язано з необхідністю боротьби з порушеннями авторського права у мережі Інтернет [11];

6) зміни від 15.05.2018 р., унаслідок прийняття яких конкретизувалися положення про відтворення певних об'єктів авторського права у публічній і приватній площині [12].

Після такого навіть оглядового аналізу можемо зробити висновок, що, по суті, Закон України «Про авторське право і суміжні права» змінювався доволі епізодично і несистемно. Справді передові зміни були ухвалені лише у період після підписання Україною Угоди про асоціацію. Це дає змогу дійти висновку, що з часів ухвалення Закону авторське право як інститут не дістало належної уваги з боку законодавця у частині регулювання, отже, саме законодавство розвивалося дуже нестабільно і несистемно.

До інших законів, які становлять систему законодавства про охорону ІВ, належать також закони України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993 р. [13] (ухвалений на етапі становлення новітньої української державності), «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» від 05.11.1997 р. [14], «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 р. [15] (інтегральні мікросхеми, сорти рослин належать до так званих нетрадиційних об'єктів права ІВ). Однак такі нетрадиційні об'єкти, як комерційна таємниця та ноу-хау досі не мають окремих нормативно-правових актів, які б регулювали засади їхньої правової охорони (лише комерційна таємниця охороняється ст. 507 ЦК України).

Розглянемо до прикладу останній згаданий Закон – він також був ухвалений на зорі вітчизняної державності і зазнавав певних редакцій. Після редакції 2002 р. текст зазнавав таких редагувань:

1) зміни від 02.11.2006 р. – були закріплені такі поняття, як «підтримувач сорту», «посадковий сорт», визначене коло суб'єктів права ІВ на сорти рослин тощо [16];

2) зміни від 07.10.2010 р. не торкнулися засад правової охорони сортів рослин, а були пов'язані з узгодженням термінології з іншими законами України [17];

3) зміни від 16.10.2012 р. визначили повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, а також повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони прав на сорти рослин [18];

4) зміни від 08.12.2015 р. стали першими, які були спрямовані на узгодження норм Закону з європейськими стандартами: закріплені поняття «батьківські компоненти», «ботанічний таксон», «власник майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту»; визначені повноваження Кабінету Міністрів України у сфері охорони прав на сорти, удосконалене регулювання прав автора сорту, роботодавця тощо [19];

5) зміни від 06.09.2018 р. були пов'язані з удосконаленням митного режиму провозу сортів, призначених для проведення експертизи, через державний кордон і митницю [20].

Як бачимо, цей Закон був редагований дещо якісніше за Закон України «Про авторське право» від 23.12.1993 р., який був проаналізований вище.

Висновки. Наведені тези дають змогу стверджувати, що законодавство у сфері ІВ не вдосконалювалося надто продуктивно, особливо з огляду на місце об'єктів ІВ у соціально-економічному розвитку. Так, Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 р. на тлі інших мав доволі якісні й суттєві редакції, але водночас прогалини у розвитку законодавства про охорону об'єктів ІВ ще й досі лишаються – вони полягають у недосконалості норм чинних відповідних законів та відсталості їх від викликів часу, а також відсутності спеціалізованих нормативно-правових актів, які б встановлювали засади охорони деяких так званих нетрадиційних об'єктів ІВ. Саме ці завдання і мають бути на порядку денному у частині розвитку означеної галузі законодавства.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. Редакція від 30.11.2015 р. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Том 1. С. 83. Ст. 2125.

2. Довгань Г.В. Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність (історико-правовий аспект): дис... к.ю.н.; спец.: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Л., 2008. 222 с.

3. Світличний О.П. Право інтелектуальної власності: Підручник. 2-е вид., змін. і доп. К.: НУБіП України, 2016. 355 с.
4. Головка О.М. Генезис правової охорони інтелектуальної власності. Форум права. 2008. № 1. С. 92–98.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. Редакція від 02.08.2018 р. Офіційний вісник України. 2003. № 11. С. 7. Ст. 461.
6. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. Редакція від 22.07.2018 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64.
7. Томаров І. Шлях юриста починається з того моменту, коли він бере на себе відповідальність за свої дії. URL: <https://alumni.law.knu.ua/interviu/183-ilarion-tomarov-shliakh-iurysta-rochynaietsia-z-toho-momentu-koly-vin-bere-na-sebe-vidpovidalnist-za-svoi-dii>.
8. Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про кінематографію»: Закон України від 16.07.1999 р. Офіційний вісник України. 1999. № 32. С. 44. Ст. 1656.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності: Закон України від 22.05.2003 р. Офіційний вісник України. 2003. № 25. С. 63. Ст. 1173.
10. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» щодо використання об'єктів авторського права в пародіях, попури та карикатурах» від 05.10.2016 р. Офіційний вісник України. 2016. № 86. С. 16. Ст. 2812.
11. Про державну підтримку кінематографії в Україні: Закон України від 23.03.2017 р. Офіційний вісник України. 2017. № 36. С. 19. Ст. 1121.
12. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав: Закон України від 15.05.2018 р. Офіційний вісник України. 2018. № 59. С. 11. Ст. 2030.
13. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15.12.1993 р. Редакція від 05.12.2012 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 7. Ст. 34.
14. Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем: Закон України від 05.11.1997 р. Редакція від 05.12.2012 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 8. Ст. 28.
15. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21.04.1993 р. Редакція від 04.10.2018 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 21. Ст. 218.
16. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» від 02.11.2006 р. Офіційний вісник України. 2006. № 47. С. 11. Ст. 3112.
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність із Конституцією України: Закон України від 07.10.2010 р. Втрата чинності від 02.03.2014 р. Офіційний вісник України. 2010. № 79. С. 28. Ст. 2793.
18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства соціальної політики України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів: Закон України від 16.10.2012 р. Редакція від 20.09.2018 р. Відомості Верховної Ради. 2014. № 6-7. Ст. 80.
19. Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення законодавства України у сфері насінництва та розсадництва у відповідність з європейськими та міжнародними нормами і стандартами: Закон України від 08.12.2015 р. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 39.
20. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України: Закон України від 06.09.2018 р. Офіційний вісник України. 2018. № 78.